

ՍՈՆԱ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ

ՄԱՐԴԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ, ԻՐԱՎԱԽԱՆՏՄԱՆ ԵՎ ՊԱՏԺԻ
ՀԱՄԱՉԱՓՈՒԹՅԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐՆԵՐԸ ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑՈՒ
«ՄԱՏՅԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹՅԱՆ» ՊՈԵՄՈՒՄ
(ԲԱՆ Ա- ԲԱՆ ԺԹ)

Հոդվածում ներկայացվում է Գրիգոր Նարեկացու ապրած ժամանակաշրջանը, վերլուծության է ենթարկվում նրա «Մատյան Ողբերգության» ստեղծագործությունը՝ որպես հայ միջնադարյան գրականության մտքի մեծագույն արձագանք: Պոեմում մարդասիրության, իրավախախտման և պատժի համաչափության գաղափարների արտացոլումը, Աստված՝ որպես վերին դատավոր, և հողեղեն մարդը՝ իր բնական ու հիմնարար իրավունքներով, մեղքերով ու պատասխանատվությամբ ուսումնասիրության նյութ են հեղինակի համար:

Բանալի բառեր: Աստծո պատվիրան, աղոթք, մարդասիրություն, մեղք, պատասխանատվություն, իրավունք, միջնադար, արդարություն:

.... Ապրեցէ՛ք որպէս ազատներ և ազատութիւնը իբրև չարիքի պատրուակ մի՛ բռնէք, այլ ապրեցէ՛ք որպէս Աստծու ծառաներ: Յարգեցէ՛ք բոլորին, սիրեցէ՛ք եղբայրութիւնը, վախեցէ՛ք Աստծուց, պատուեցէ՛ք թագաւորներին:

Պետրոս 2:13-17

Գրիգոր Նարեկացին իրավացիորեն համարվում է հայ գրականության վերածնության հիմնադիր, հայ վերածնության փիլիսոփայական գագաթը: Այս ճշմարտությունը վաղուց ի վեր ամրագրված է մեր գրականագիտական մտքի պատմության մեջ: Բավականին ընդրկուն են ոչ միայն հայկական, այլ նաև համաշխարհային չափանիշներով, գիտական անդրադարձումները նրա քերթողական արվեստին: Նրա մասին գրել են ձեռագիր և տպագիր, հայալեզու և օտարալեզու մտածողները: Եվ ահա 1173 թվականին Նարեկացուն առաջին անգամ հիշատակող ձեռագրերից մինչև 1512 թվականի առաջին տպագիր գիրքը, մինչև մեր օրերը հսկայական աղբյուրներ կան, որոնցում արժեքավորում է մեծ գրողի վաստակը: Այս ուսումնասիրության հիմքում են ընկած նրանց գիտական դիտարկումները՝ ճշմարիտ հետևությունների ու եզրակացությունների հանգելու համար, մանավանդ, հերքելով նաև այն թյուր կարծիքները, որոնցում Նարեկացուն երբեմն մոտենում են միակողմանիորեն: Խոսքը խորհրդային շրջանում կատարված որոշ մեկնաբանությունների մասին է: Նարեկացուն մեկ ներկայացնում էին զուտ կրոնական տեսանկյունից, մեկ՝ միանգամայն աշխարհիկ գաղափարներով: Մինչդեռ Նարեկացին այնքան հզոր ու տիեզերական անհատականություն է, որ նման մոտեցումները ճշմարտության հետ չեն խոսում: Նա իր մեջ միավորում է հոգևորն ու աշխարհիկը, այն, ինչ մարդկային է ու վեհ:

Իսկ 2015 թվականի փետրվարին Հռոմի Ֆրանցիսկոս պապը հայ միջնադարյան հոգևորական, աստվածաբան, բանաստեղծ և փիլիսոփա Գրիգոր Նարեկացուն դասել է Կաթոլիկ Եկեղեցու ուսուցիչների շարքում՝ նրան շնորհելով «Տիեզերական եկեղեցու վարդապետ» տիտղոսը: Նույն թվականին՝ նվիրված Հայոց Մեծ Եղեռնի 100-րդ

տարելիցին, Երևանում Տիգրան Մեծ հրատարակչության կողմից տպագրվեցին մատենագետ Աստղիկ Ղափլանյանի «Գրիգոր Նարեկացի. Մատենագիտություն» և «Վերամարդկայինը՝ Գրիգոր Նարեկացի» գրքերը: Հեղինակի խոսքով՝ «Աշխատանքի շարժառիթն է դարձել այն անվերապահ, ակնածո սերը, որ տածում ենք Ս. Գրիգոր Նարեկացու անուան ու ժառանգության նկատմամբ»¹:

«Գրիգոր Նարեկացի. Մատենագիտություն»-ը ծավալուն աշխատանք է, որի մեջ դիտարկվել են Սուրբ Գրիգոր Նարեկացու և «Մատյան ողբերգության» մասին ամբողջ աշխարհում լույս տեսած հայերեն ու օտարալեզու հրատարակությունները, հոդվածները, վերլուծությունները:

Գրիգոր Նարեկացին ապրել և ստեղծագործել է Միջնադարյան Հայաստանում /428-1375/, երբ, ի դեպ, գործում էին դատական տարբեր ատյաններ, որոնց որոշումներում կարևոր էին օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը: Հետագայում դրանք դարձան այժմյա դատական ատյանների նախատիպերը: Այդ ժամանակաշրջանում բնական օրենքի դոկտրինան ավելի շուտ վերաբերում էր մարդու պարտավորություններին, քան իրավունքներին:

Բայց մեր գլխավոր ասելիքին հասնելուց առաջ նշենք: Միջնադարյան Հայաստանում հասարակական կարգ ու կանոնի, մարդկային հարաբերությունների կարգավորման որակապես նոր աստիճան հանդիսացող պետականության խորհրդանիշը թագավորն էր, հաջորդաբար գահ բարձրացած հետևյալ երեք թագավորները՝ հոգևոր, մշակութային, տնտեսական զարգացմանն ուղղված գործունեություններ ձեռնարկելով:

Աշոտ Գ Ողորմած. նրա օրոք Հայաստանն ապրում էր տնտեսական և մշակութային վերելք, Խոսրովանույշ թագուհին, 966թ.-ին հիմնեց Սանահինի, իսկ 976-ին՝ Հաղպատի վանքերը, որոնք գիտակրթական կենտրոններ դարձան: Բացվեցին դպրոցներ, հիվանդանոցներ, անկելանոցներ, նրանց պահպանման համար հատկացվեցին որոշ եկամուտներ. դա բացառիկ երևույթ էր այդ ժամանակի համար: Մեր ժամանակներում մարդու բնական իրավունքների ու ազատությունների խմբին պատկանող աշխատանքային իրավունքն է, որը իրավունք է ընձեռում յուրաքանչյուրին իր ֆիզիկական գոյությունը, հոգևոր ու նյութական պահանջմունքները բավարարելու նպատակով սեփական աշխատանքով միջոցներ վաստակել:

Սմբատ Բ Տիեզերակալ. նա մեծ ուշադրություն դարձրեց արտաքին քաղաքականությանը՝ ձգտելով հարևան արաբական ամիրայությունների և Բյուզանդական կայսրության հետ վեճերը լուծել դիվանագիտական ճանապարհով: Կաթողիկոսարանը Արգինայից տեղափոխեց Անի և հիմնեց նոր Կաթողիկեն:

Գագիկ Ա. նա՝ հենվելով երկրի տնտեսական և ռազմաքաղաքական հզորության վրա, հաջողությամբ շարունակեց պայքարը Բագրատունյաց Հայաստանը միասնական թագավորության մեջ միավորելու համար: Կազմակերպեց արքունի մշտական զորք: Զարգացան տնտեսությունը, մշակույթը, արհեստագործությունը, ներքին և արտաքին առևտուրը:

Այսպիսի հզոր ու զարգացող հասարակական միջավայրում, այնուամենայնիվ, Գրիգոր Նարեկացին նախընտրեց մեկուսանալ աշխարհիկ կյանքից և միայնակ խորհել: Մինչև կյանքի վերջին տարին ստեղծած «Մատյան ողբերգության» երկի մեջ նա աղոթքի և մաքրագործման պես անդրադարձել է բոլոր ժամանակներում կատարվող և հնարավոր մեղքերին և ներումներին:

¹ Գրիգոր Նարեկացի, Մատենագիտություն, աշխատասիրութեամբ Աստղիկ Ղափլանյանի, Ե., 2015, էջ 5:

Մարդու իրավունքների պաշտպանության հիմնական կոնցեպցիաները զարգացել են 18-19-րդ դարերում՝ մասնավորապես կապված բացառապես դատավճռի հիման վրա անձին մեղավոր ճանաչելու, իրավախախտման և պատժի համաչափության սկզբունքի, պատշաճ իրավական ընթացակարգերի նախատեսման, անմեղության կանխավարկածի, խոսքի, կրոնի ազատության, ազատ տեղաշարժման իրավունքի արձանագրման և կիրարկման հետ: Դրանք թեև շարադրվել են դեռևս Ազատությունների մեծ խարտիայում (Magna Carta, 1215 թ.), իրենց հետագա զարգացումն են ստացել Հաբեաս Կորպուս Ակտում (Habeas Corpus Amendment Act 1679 թ.), Իրավունքների մասին բիլլում (The Bill of Rights, 1689 թ.), ԱՄՆ Անկախության հռչակագրում (The Declaration of Independence United States Code, 1776 թ.), Մարդու և քաղաքացու իրավունքների հռչակագրում (Ֆրանսիա, 1789 թ.) և այլ իրավական փաստաթղթերում: Մինչդեռ Նարեկացին մարդու իրավունքների խնդրին անդրադարձել է դեռևս տասներորդ դարում: Այս իրավական հիմնարար իրավունքների և սկզբունքների աստվածային մեկնությունների կիրառությունն ենք տեսնում նաև թե՛ «Մատյան ողբերգության» պոեմում, թե «Գանձեր» ու «Տաղեր», «Աղոթքներ» գործերում:

Շուրջ տասը դար է, ինչ հայ միտքը սրբազան երկյուղածությամբ է խոսում Նարեկացու «Մատյանի» մասին, որն, անտարակույս, մնում է Նարեկացու և հայ բանաստեղծության բարձունքը²:

Այն հայ միջնադարյան գրականության մտքի ամենամեծ արգասիքն է, որը պատկանում է մարդկության ստեղծած գեղարվեստական մեծագույն արժեքների թվին: Պոեմն ամփոփում է այն լավագույնը, ինչ ստեղծել է հայ քերթողական միտքը հնագույն ժամանակներից մինչև 10-րդ դարը: Ինչու չէ՝ նաև մեր ժամանակները: Չնայած ժանրային առումով այն քնարական-հոգևոր է, սակայն մենք այն ընդունում ենք որպես աշխարհը տեսնելու և զգալու մանրադիտակ: Հայտնի չէ, թե քանի տարի է գրվել՝ պոեմը, սակայն ավարտվել է Նարեկացու մահվանից մեկ տարի առաջ՝ 1002 թվականին:

Նարեկ աղոթագիրքը ապաշխարություն է, որտեղ հստակ երևում է անկեղծության, խոստովանության համարձակության, անձի խոնարհեցման կարևորությունը՝ որպես Աստծո և մարդու միջև ամենակարճ ճանապարհ: Այն ճշմարտությունը, որը մեզ քարոզում է Աստվածաշունչը, որին ինքնամաքման միջոցով ուզում է հասնել Նարեկացին, դա միայնակ իրավունքների և ազատությունների գիտակցումն ու պահպանումն է, դա ազատություն է, որտեղ մարդը կարող է լիարժեք երջանիկ լինել:

Նարեկացին խորը երկյուղածությամբ, սակայն համարձակ ազնվությամբ է աղոթում, ներկայացնում մեծն դատավորին՝ Աստծուն, ով գործերով գրավվող և բանաստեղծությամբ չկաշառվող է.³

«... արդարակշիռ ձեռք, Անաչառ աչք... /ԲԱՆ Գ/»

«Հրեշտակներն անողորմ են, և դատավորն՝ անկաշառ.

Ատյանն հզոր է, և բեմն անաչառ /Բան Ը/»

«Ինչպե՞ս պիտի ներկայանամ ճշմարիտ դատավորին / ԲԱՆ Է/»

«...Ով արդարադատ» /ԲԱՆ Ե/

Ինչու գործերով գրավվող, քանզի նա սպասում է մեզինից ոչ թե խոսք /բանաստեղծություն/, այլ գործ՝ առաքինի և օրինական:

² Եղիազարյան Վ., Հայագիտական ուսումնասիրություններ, Երևան ՎՄՎ-ՊՐԻՆՏ, 2021-640 էջ, էջ 389

³ Նարեկացի, Նարեկ, Մ. Էջմիածին-2015-688 էջ, ԲԱՆ Բ, Ա

Այս դատավորի առջև Նարեկացին կանգնել է կորուսյալ⁴, հանցապարտ⁵, կորստյան որդի⁶, անօրենության մեջ ընդերկար մոլորյալ⁷, անքավելի մահացու մեղքերով հանցավոր⁸ անձի կերպարով և լի անչափելի մեղքերով.

*«Քանզի եթե ես ծովի ջրերը մելանի փոխեմ
Եվ բազմասպարեզ ընդարձակությամբ
Դաշտերը թղթի նման տարածեմ,
Կտրեմ եղեգնի անտառները և գրիչներ շինեմ՝
Մի մասն իսկ բազում անօրինական իմ արարքների
Դարձյալ չեմ կարող ես գրի առնել:
Եվ Լիբանանի մայրիներն եթե իրար գողելով
Շինելու լինեմ կշեռքի լծակ,
Ու նժարներից մեկի մեջ դնեմ լեռն
Արարատյան
Դարձյալ չի կարող հավասարվել նա իմ
Մեղքերի հետ:»⁹*

Նարեկացու ստեղծագործական երևակայության անսահման թռիչքը, իրարամերժ խոհերի ու զգացմունքների նրբերանգներով հյուսված «Մատյան ողբերգության» պոեմի հավերժ մնայուն արժեքը, բովանդակության խորությունն ու մեծությունը պայմանավորված են նրա պոետիկական արվեստի անսահման հարստությամբ:

Նարեկացու բանաստեղծական արտահայտչական միջոցներն ու ձևերն անսպառ են, բազմազան ու գունագեղ, իսկ բառարանը՝ հայ գրականության մեջ ամենահարուստը: Մատյանում մենք տեսնում ենք Նարեկացու անձի խոնարհումն Աստծո առջև: Աստծո խոսքն ասում է. «Ով բարձրացնում է իր անձը, կխոնարհվի, և ով խոնարհեցնում իր անձը, կբարձրացվի» (Մատթ. 23:12): Հիրավի խոնարհ Նարեկացուն Աստված է բարձրացնում: «Միանգամայն ինքնուրույն բանաստեղծ է, իսկ նրա մտահղացումը, ներքին իդեան բոլորովին նոր ու միակն է աշխարհի գրականության մեջ»:¹⁰ Նա մնաց անգերազանցելի:

Նարեկացին՝ խոսելով վերոնշյալ երկու կողմերի՝ դատավորի և հանցավորի մասին, նշում է՝ իրավունքի մեջ է ուժեղ դատավորը, իսկ հանցավորը անիրավությամբ՝ հավետ պարտական.

*«Մեղանշած հոգուս ապերախտությունն
Համեմատելով երախտիքիդ հետ,
Պիտի ցույց տամ, թե գորեղ ես դու միշտ
Իրավունքիդ մեջ,
Եվ հանիրավի գործերովըս ես՝ հավետ
Պարտական:»¹¹:*

«Արդար ես դու իրավունքիդ մեջ և հաղթող՝

⁴ ԲԱՆ Ը

⁵ ԲԱՆ Է, Բ

⁶ ԲԱՆ ԺԹ, Դ

⁷ ԲԱՆ ԺԵ, Գ

⁸ ԲԱՆ ԺԱ

⁹ ԲԱՆ Թ, Ա

¹⁰ Մայիսայանց Ստ., Մատենագիտական դիտողություններ, Երևան, 1966, էջ 229:

¹¹ ԲԱՆ Ե, Ա

Քո դատաստանում.» /ԲԱՆ ԺԹ, Ա/

*«Ով դու անարժան անձն իմ մեղավոր,
Չարագործ, պոռնիկ*

Բազմաբիծ և ամբողջապես անմաքրության անդաստան»։ Բան Ը.

«Հեռացել ես արդարությունից և պարկեշտության կարգ ու կանոնից.» Բան Ը

Մենք տեսնում ենք, որ Նարեկացին նաև կիսվում է մեզ հետ՝ ինչո՞ւ է Աստծուն ընտրել դատավոր.

«Քանզի, արդարև, երբ Աստված ինքն է մեզ արդարացնում,

Ոչ ոք չի կարող մեզ դատապարտել,» /ԲԱՆ ԺԱ/

«Դու ես սկիզբն ու վերջը:

Մրտմտության խավարը երբեք չի ստվերում

Լույսը քո ողորմության,

Քանզի լինելով ինքդ մտքից վեր՝ զերծ ես դու

Նաև որևէ ախտից:»¹²

Իրավացիորեն են նկատել **Միսաք Մեծաբեկը**՝ նշելով, որ Նարեկացին **«գիտեր ծովաձայն հնչեցնել բառերը», Վիլյամ Սարգսյանը**՝ «Օր մը ամբողջ աշխարհ քիչ-շատ պիտի Նարեկին ճանչնայ»: «Մատյան ողբերգության» պոեմի գեղարվեստական անընդգրկելի մեծությունն ու բացառիկությունը կայանում է նրանում, որ յուրաքանչյուր ընթերցող այնտեղ կգտնի իր խառնվածքին, մտածումներին, նախասիրություններին ու զգացմունքներին համահունչ ինչ-որ բան: Այս ամենին նպաստում է հեղինակի բացառիկ դերը, որ իրեն է վերագրում մարդկային հասարակության մեջ կատարված և հնարավոր բոլոր մեղքերը: «Մատյան Ողբերգության» պոեմը, ամբողջական կամ մասնակի, թարգմանվել է աշխարհի շուրջ **30** լեզուներով:

Մատյանում, որին հեղինակը տվեց այս բնութագրումը՝ **«սկսելով ողբերգությունն այս աղերսանքների, Ես հավատքի շենքը պիտի կառուցեմ»**, կարևոր փաստերի մասին է խոսում, որոնք կազմում են մարդու բնական իրավունքների և ազատությունների առանցքը, հիմքում դնելով մարդասիրությունը, քանզի այն ամենից առաջ նշանակում է արդարացիություն.

«Մարդասիրաբար ներիր ինձ, ներող» /ԲԱՆ Բ, Բ/

«Մարդասիրաբար անարժան անձիս հայր անվանակնքեցիր /Բան Ե, Բ/»

Խոսելով հոգևոր առաքինությունների և գորությունների մասին, Աստծո՝ որպես միակը, ով կարող է հոգով մեռածին կյանք պարգևել և անոխակալ կերպով ձեռք կարկառել օգնելու իրեն՝ դատապարտվածին,¹³ վեհացրել է մարդկային ու աստվածային բոլոր միջոցներով, օրենքի առջև ընդհանուր հավասարության սկզբունքի աստվածային մեկնություններով.

«Բոլորին տիրող հավասարապես... /Բան Գ, ա/»

«Ստրկամեծար թագավոր, աղքատասեր պաշտպան, մշտահարուստ տվող /Բան Գ, ա/»:

Փորձելով ողջ ծավալով ներկայացնել յուր անձնին վերագրյալ մարդկային մեղավորությունը, Նարեկացին նաև խորապես դատապարտում է կանանց նկատմամբ բռնությունը.

¹² ԲԱՆ ԺԶ, Ա

¹³ ԲԱՆ Ե, Գ

Անպարկեշտության մեջ սպիտակած մազերն եմ Եփրեմի¹⁴ : / Բան Բ/

Աստծո խոսքը, պատգամը կարևորելու և նրա բարձր արժեքը նկարագրելու նպատակով երբեմն դրանք ներկայացվում են որպես հրաման՝ «Հրամանն ահարկու է...» /ԲԱՆ Ը, Ա/:

Պատասխանատվության ենթարկելու նպատակն է իրավախախտում կատարած անձին դաստիարակել օրենքները հարգելու ոգով, կանխել ինչպես իր իսկ՝ իրավախախտողի, այնպես էլ ուրիշ անձանց կողմից նոր իրավախախտումների կատարումը: Նշված նպատակներին հասնելու լուրջ երաշխիքը պատասխանատվության չափը սահմանելիս և նշանակելիս արդարության և համաչափության սկզբունքների պահպանում է: Իրավախախտման և պատասխանատվության չափի համաչափության սկզբունքը մեկնաբանվել է նաև Մատյանում.

«Եվ քանզի մեղքերս նման են իրար,
Ուրեմն և նրանց հատուցումներն էլ պետք է
որ նման լինեն իրարու...» /ԲԱՆ ԺԹ, Գ/

Միննույն ժամանակ սարսափելով այդ հավասար պատժից, Նարեկացին ներում է աղերսում.

«Մեղքերով ապրած օրերիս չափով
Տանջանքի տուգանք վճարել մի՛ տա ինձ՝ չարագործիս:» /ԲԱՆ Բ, Բ/

Ստի ու մեղքի դեմ պայքարը բոլոր հասարակություններում արդիական է: Դեռևս 5-րդ դարում Եղիշեն նշել էր՝ «Անիրավությունից արդարություն չի ծնվում, ստությունից ճշմարտություն»:

Պոեմում մարդկային սուտը, խորամանկելու կարողությունը, մեղքի գիտակցումից փրկվելու բոլոր ուղիները նշելով, Նարեկացին փաստում է նաև մարդու անգործությունն Աստծո արդարության դեմ, որի աչքից ոչինչ ծածուկ չի մնում.

«Քանզի ծածկվածները բաց են քեզ համար և աներևույթներն՝ հրապարակված:» /Բան Դ/:

Անգամ իրեն՝ ամենամեղավորին, անաչառ ու անխուսափելի դատաստան ուղարկելուց առաջ գրություն է խնդրում տիրոջից.

«Քո կամքով, օրհնյալ, թող որ նա ե՛ս համարվեմ փրկված:» /ԲԱՆ Գ, Ա/
«Պարզևիր վերին կյանք՝ անապական մեղքով մեռածիս,
Եվ փրկություն՝ պարտքերի տակ կործանվածիս:» /ԲԱՆ Բ/:

Այսպիսով, թե աշխարհիկ, թե հոգևոր իրավունքների և ազատությունների առաջին ու միակ նպատակը մարդու կյանքն ու երջանկությունն են, բնական և անօտարելի իրավունքների և ազատությունների պահպանումը, որոնց կարող են հասնել միայն արդար և օրինական միջոցներով, ինչպես կասեր Նարեկացին՝ երջանիկ և ընտրյալ բառով՝ հավատքով.

«Մեր հավատքը նա պահանջեց մեզնից:
Նա է մոտեցնում մարդուն առ Աստված,
Կյանք ընձեռելով մեզ իր ինքնիշխան ընդունակությամբ,
Զի օրհնաբանված Աստուծո բերանն ր, որ վկայեց,
Թե՛ «Հավատքը քո փրկեց քեզ»:» /ԲԱՆ Ժ, Բ/

Չհամաձայնելով, որ «Մատյան ողբերգության» աղոթագիրքը ներառում է միայն հոգևոր մեղքեր ու պատասխանատվություններ, որոնք, իբրև, չեն կարող նույնաստիպ

¹⁴ Եփրեմն աստվածաշնչյան կերպար է, որը սանձարձակորեն էր վարվում կանանց հետ, որի համար ըստ Օսսեյի առակի, մեծ պատժի կարժանանա Եփրեմը՝ Ո՛վ Եփրեմ, դու զարհուրելի տեսարան կդառնաս հանդիմանության օրը / Օսսե 5:9/

լինել աշխարհիկ օրենքների և իրավական մշակույթի սկզբունքների հետ, մենք կատարեցինք որոշակի դիտարկումներ, ուսումնասիրություն, քանզի Աստծո խոսքում թեև բաժանվում են մարդու և Աստծո գործերը, ինչպես նաև ապրելակերպը, սակայն, ի վերջո, պետության և իրավունքի պատմության մեջ մենք տեսնում ենք, որ առաջին իրավական նորմերից են եղել եկեղեցական կանոնները /որոշումները/: Սահմանադրության առաջին նախատիպերից էր եկեղեցական գազաթնաժողովում հաստատված կանոնագիրքը, ավելին Աստծո պատվիրաններն իրավական բոլոր ճյուղերի մեջ ներառված հիմնաքարային սկզբունքներ են:

"ИДЕИ ЧЕЛОВЕКОЛЮБИЯ И ПРАВОНАРУШЕНИЯ И СОРАЗМЕРНОСТИ НАКАЗАНИЯ В ПОЭМЕ "КНИГА СКОРБНЫХ ПЕСНОПЕНИЙ" ГРИГОРА НАРЕКАЦИ" (БАН А- БАН ЖТ) - СОНА АМБАРЦУМЯН - В статье представлена эпоха проживания Григора Нарекаци, анализируется его произведение « Книга скорбных песнопений», как наибольший продукт мысли армянской средневековой литературы. В поэме материалом исследования становится отражение симметрии идей наказания, правонарушения и гуманизма в нем; Бог- судья и земельный человек со своими естественными и обоснованными правами, грехами и ответственностью.

Ключевые слова: Божья заповедь, молитва, гуманизм, грех, ответственность, закон, средний век, справедливость.

THE IDEAS OF HUMANITARIANISM, PROPORTIONALITY OF OFFENSE AND PUNISHMENT IN GRIGOR NAREKATSI'S POEM "BOOK OF SORROWS" (BAN A- BAN ZT) – SONA HAMBARDZUMYAN - The article presents the period of Grigor Narekatsi's life, analyzes his work "The Book of Tragedy" as the greatest product of Armenian medieval literary thought. In the poem, the reflection of the ideas of humanity, offense and proportionality of punishment, God as the supreme judge and the earthly man with his natural and fundamental rights, sins and responsibility are the subject of study for the author.

Key words: God's commandment, prayer, humanity, sin, responsibility, law, middle age, justice.